

Joanna Gul

ORCID: 0000-0001-5045-8640

Uniwersytet Wrocławski

Ogólnopolska konferencja „Obrazki z nut. Druki muzyczne w kulturze XIX i XX wieku”

Ogólnopolska konferencja „Obrazki z nut. Druki muzyczne w kulturze XIX i XX wieku”, zorganizowana przez Pracownię Badań Pejzażu Dźwiękowego w Instytucie Kulturoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Bibliotekę Kulturoznawstwa i Muzykologii UWr, odbyła się na Uniwersytecie Wrocławskim 22 listopada 2019 roku¹. Kierownictwo naukowe pełniła dr hab. Renata Tańczuk, prof. UWr (Instytut Kulturoznawstwa UWr oraz Pracownia BPD), natomiast komitet organizacyjny tworzyły Joanna Gul i Monika Janowiak-Janik (Biblioteka KiM oraz Pracownia BPD).

Temat konferencji bezpośrednio nawiązywał do wystawy *Obrazki z nut*, zorganizowanej we współpracy z twórcami późniejszej konferencji w 2018 roku w Dolnośląskiej Bibliotece Publicznej we Wrocławiu, na której eksponowane były ilustrowane druki muzyczne z XIX i XX wieku z kolekcji znakomitego wrocławskiego historyka sztuki, prof. Pawła Banasia. Wystawa stała się inspiracją dla konferencji, podczas której zaprezentowano pogłębione badania nad fenomenem druków muzycznych z XIX i XX wieku, z naciskiem na ich stronę wizualną. Ilustrowane druki muzyczne wciąż są niedocenionym źródłem wiedzy o kulturze przeszłości. Utwory autorstwa wybitnych kompozytorów muzyki klasycznej, operowej, wodewilowej, operetkowej, kabaretowej i filmowej, opatrzone okładkami z szatą graficzną projektu nierzadko znakomitych artystów, publikowano często w olbrzymich nakładach. Druki te charakteryzowała aktualność, utwory publikowano szybko po skomponowaniu, odpowiadając na aktualne muzyczne zapotrzebowanie. Ukazują one rozwój popularnej kultury muzycznej oraz sposoby reklamowania i ilustrowania muzyki, są świadectwem zmiany stylów ilustracji, gustów muzycznych oraz szczególnej geografii upodobań muzycznych.

¹ Program i abstrakty zamieszczone są na stronie konferencji: <http://pracownia.audiosfery.uni.wroc.pl/dzialania/konferencje/obrazki-z-nut-druki-muzyczne-w-kulturze-xix-i-xx-wieku/>.

W konferencji udział wzięli prelegenci reprezentujący różne dyscypliny badawcze: kulturoznawcy, muzykolodzy, historycy sztuki oraz bibliotekarze muzyczni i kolekcjonerzy. Obrady otworzyła prof. Renata Tańczuk, wygłaszając wykład inauguracyjny *Słów kilka o drukach muzycznych jako przedmiocie badań humanistycznych*, który usytuował tematykę konferencji w perspektywie refleksji kulturoznawczej oraz humanistycznych studiów między innymi nad obrazem, rzeczami i płcią kulturową. Pierwszą sesję, prowadzoną przez prof. Tańczuk, rozpoczął prof. Paweł Banaś, wieloletni wykładowca w Instytucie Kulturoznawstwa UW. W referacie pod tytułem *Samotna harmonia* zaprezentował przegląd przedstawień graficznych harmonii i akordeonu, niegdyś bardzo popularnych instrumentów muzyki rozrywkowej, pojawiających się na okładkach przed- i powojennych zbiorów nutowych, głównie niemieckojęzycznych. Harmonia na okładce, trzymana często w kobiecych rękach, łączyła się z wieloma skojarzeniami i znaczeniami, które odeszły w niepamięć wraz ze zmierzchem popularności tych instrumentów w życiu towarzyskim.

Jakub M. Łubocki, doktorant z Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UW, swoje wystąpienie pod tytułem *Okładki druków muzycznych na tle ogólnej teorii okładkoznawstwa* poświęcił problemom teoretycznym i metodologicznym funkcjonowania okładki w wymiarze bibliologicznym (okładka jako ochrona dokumentu, dostosowana do jego formy) oraz okładkoznawczym (okładka jako produkt o specyficznych cechach edytorsko-estetycznych, historycznych, kulturowych, społecznych i semiotycznych). Doktor Anita Wincencjusz-Patyna z Katedry Historii Sztuki i Filozofii Akademii Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu zaprezentowała referat *Kolory tonacji, nie zawsze pięciolinie. Polska Szkoła Ilustracji a druki muzyczne*, którego tematem była szata graficzna nut i tekstów muzycznych dla dzieci i młodzieży w takich oficynach wydawniczych, jak PWM, Nasza Księgarnia oraz Biuro Wydawnicze „Ruch”, tworzona przez najwybitniejszych polskich ilustratorów czasów PRL. Po referacie wywiązała się dyskusja dotycząca częstego zniekształcania wizerunków instrumentów i znaków muzycznych (nut, kluczy) w ilustracji przeznaczonej dla dzieci, co nie zawsze jest akceptowane przez dorosłych odbiorców.

Drugą sesję, prowadzoną przez dra Sławomira Wieczorka z Instytutu Muzykologii UW, rozpoczęła mgr Kamila Staśko-Mazur, doktorantka w tymże Instytucie. W wystąpieniu pod tytułem *Oprawa graficzna twórczości użytkowej Władysława Szpilmana* prelegentka przybliżyła panoramę stylistyk oraz koncepcji graficznych projektantów i wydawców, jakie pojawiały się w publikowanej twórczości kompozytora (pieśni masowych, piosenek rozrywkowych) przez około 50 lat, podkreśliła też ciekawe poglądy samego Szpilmana na kwestię wyglądu wydań jego utworów.

Michał Witek, doktorant w Instytucie Kulturoznawstwa UW, w referacie *„Wschód jest czerwony” — chińska rewolucja na plakacie i w muzyce* nakreślił

szeroki horyzont skomplikowanych relacji muzyki (zwłaszcza ludowej) i polityki w komunistycznych Chinach. Ilustracje chińskich druków muzycznych były i wciąż są chętnie wykorzystywanym narzędziem propagandy władzy. Referat przybliżył słuchaczom meandry życia polityczno-muzycznego w Chinach, gdzie niektóre formy uprawiania muzyki były w pewnych okresach zakazane, a wszechobecna polityka spowodowała nawet odrzucenie na pewien czas zachodniego pisma nutowego na rzecz oryginalnego chińskiego systemu cyfrowego.

Kolejny referat — *Szata graficzna okładek pieśni masowych i piosenek rozrywkowych wydawanych w 1954 roku przez Polskie Wydawnictwo Muzyczne* — wygłosiła dr Wioleta Muras z Instytutu Muzykologii UW. Spośród wydawnictw nutowych PWM autorka wybrała jeden z roczników, wyróżniający się od strony wizualnej, i przeanalizowała pojawiające się w nim konwencje stylistyczne i tematy, między innymi socrealistyczne, jak nowo powstała miejska architektura czy wiejskie krajobrazy, wykorzystywane przez polskich ilustratorów, takich jak Janusz Bruchnański, Andrzej Darkow czy Witold Skulicz.

Krzysztof Niźnik, absolwent wrocławskiego kulturoznawstwa, wygłosił referat *Okładka płytowa, czyli muzyka w otulinie plastyki*, odbiegający od ścisłego tematu konferencji; autor jednak słusznie uznał współczesne okładki płyt za prawowite kontynuatorki dawnych kolorowych okładek nutowych. Obok dopełniania warstwy muzycznej strona wizualna okładek płyt często bardzo wyraziście wskazuje na rodzaj lub styl muzyczny, określa wytwórnę płytową lub serię wydawniczą. Przełom cyfrowy w znaczący sposób zmienił postać okładki płytowej, nadając jej nowe kierunki rozwoju.

Sesję trzecią poprowadziła dr Anita Wincencjus-Patyna. Rozpoczęła ją mgr Joanna Konopczak z Oddziału Zbiorów Muzycznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. W wystąpieniu pod tytułem *Zatrzymane w czasie. Wartość historyczna szaty graficznej druków muzycznych z kolekcji Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* przedstawiła wybór unikatowych nut, ilustrowanych grafikami pejzaży Dolnego Śląska oraz fotografiami i portretami osób znaczących dla regionu, dziś na ogół zapomnianych, jak muzycy czy mecenas sztuki. Autorka przeanalizowała wartość ilustracji w związku z towarzyszącym utworem muzycznym, historią regionu oraz jako dokumentów historycznych. Warto tu pokreślić, jak cenne i ciekawe pod względem ikonograficznym, a wciąż nieprzeanalizowane zasoby kryją biblioteki muzyczne.

Referat pod tytułem *Grafika okładek druków muzycznych opublikowanych w oficynie wydawniczej Leona Idzikowskiego — wprowadzenie do zagadnienia* wygłosiła mgr Magdalena Wiącek z Biblioteki Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu. Autorka podkreśliła wagę postaci Leona Idzikowskiego oraz jego wydawnictwa, niezwykle istotnego dla polskiego ruchu wydawniczego i muzycznego, w tym publikacji muzyki rozrywkowej wydawanych w Kijowie i Warszawie. Mimo znaczenia tego wydawcy do dziś nie przeprowadzono szczegółowych badań dotyczących jego działalności.

W kolejnym referacie, pod tytułem *Przedstawienia muzyczne w ilustracjach zbiorów polskich pieśni ludowych wydanych w drugiej połowie XX wieku*, prof. dr hab. Zbigniew J. Przerembski z Instytutu Muzykologii UW r oraz IS PAN w Warszawie poruszył problem adekwatności ilustracji przedstawiających muzyków ludowych. Ilustratorzy, tworząc wizerunki scen muzycznych, na ogół nie opierają się na wiedzy muzykologicznej. W rezultacie fachowe zbiory polskich pieśni ludowych niejednokrotnie zostały opatrzone ilustracjami o treści sprzecznej z polską praktyką ludową, co może wprowadzać w błąd czytelnika lub wykonawcę.

W ostatnim wystąpieniu pod tytułem *Instrumenty muzyczne na okładkach nut* mgr Joanna Gul z Biblioteki Kulturoznawstwa i Muzykologii UW r oraz Pracowni BPD przybliżyła funkcje instrumentów na ilustracjach oraz w znakach graficznych wydawnictw muzycznych. Wybór ilustrowanych instrumentów był podyktowany nie tylko obsadą utworów, lecz także znaczeniem symbolicznym, kulturowym, społecznym, atrakcyjnością wizualną czy przydatnością w portretowaniu kobiet i mężczyzn, ich wzajemnych relacji oraz ról społecznych.

Wielu uczestników konferencji prezentowało kompetencje z kilku dziedzin, na przykład muzykologii i historii sztuki, co wpłynęło na unikalne i wielostronne spojrzenie badawcze. Materiałem, po który chętnie sięgali autorzy, były między innymi wydawnictwa muzyczne z okresu PRL, co wskazuje z jednej strony na wysoki poziom polskiej ilustracji w okresie komunizmu, a z drugiej na wagę wizualnego przekazu, który w systemie totalitarnym był i nadal jest chętnie wykorzystywany propagandowo. Główne tematy narracji komunistycznej, widoczne chociażby w referacie na temat druków muzycznych z Chin, przyczyniły się do wykształcenia specyficznego, ponadnarodowego rodzaju ilustracji, widocznego również na okładkach nut. Warto zauważyć, że współczesne druki muzyczne często nie mają wysokiej jakości szaty graficznej lub w ogóle są jej pozbawione, wyjątek stanowią jedynie ilustrowane publikacje nutowe dla dzieci.

Poruszone podczas konferencji liczne wątki nierzadko nie zostały wystarczająco rozwinięte, wymagają kontynuacji i otwierają pole do dalszych, pogłębionych badań. O ile bowiem okładki książek, czasopism i płyt były już poddawane refleksji i doczekały się opracowań książkowych, o tyle okładki druków muzycznych pozostają tematem wciąż niewyczerpanym.

* * *

Joanna Gul — teoretyk muzyki, instrumentolog, bibliotekarka. Pracuje w Bibliotece Kulturoznawstwa i Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego, współpracuje z Instytutem Muzykologii UW r, w którego imieniu współorganizuje cykl ogólnopolskich konferencji instrumentologicznych, oraz Pracownią Badań Pejzażu Dźwiękowego w Instytucie Kulturoznawstwa UW r. Jej zainteresowania naukowe skupiają się na historii i dokumentacji instrumentów muzycznych, kontekstach muzycznych wystaw rzemieślniczo-przemysłowych oraz problematyce pejzażu dźwiękowego. Współtwo-

rzyła portal edukacyjno-naukowy Instrumenty.edu.pl, prezentujący instrumenty muzyczne w polskich zbiorach muzealnych; publikowała w „Pracach Kulturoznawczych”, „Muzyce”, „Ruchu Muzycznym” i „Audiosferze: Koncepcje — Badania — Praktyki”.

joanna.gul@uwr.edu.pl